

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 9 juli 2020

Mål nr

T 1413-19

PARTER

Klagande

LP

Ombud: Advokat MP

Motpart

CP

Ombud: Advokat JK

SAKEN

Klander av bodelning

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2019-02-15 i mål T 7471-18

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom i huvudsaken jämkar Högsta domstolen det mellan parterna ingångna bodelningsavtalet från den 21 augusti 2015 på så sätt att den skifteslikvid som CP totalt ska betala till LP bestäms till 2 028 032 kr.

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom även i fråga om rättegångskostnader och befriar LP från skyldigheten att ersätta CP för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt förpliktar CP att ersätta LP för hans rättegångskostnader

- i tingsrätten med 83 800 kr, varav 81 000 kr för ombudsarvode, och ränta enligt 6 § räntelagen från den 25 juni 2018, och
- i hovrätten med 45 000 kr för ombudsarvode och ränta enligt 6 § räntelagen från den 15 februari 2019.

CP ska ersätta LP för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 30 000 kr för ombudsarvode och ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för denna dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

LP har yrkat att Högsta domstolen i första hand ska fastställa tingsrättens dom och i andra hand ogiltigförklara bodelningsavtalet. Han har vidare yrkat att Högsta domstolen ska befria honom från skyldigheten att ersätta CP för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten samt förplikta henne att ersätta honom för rättegångskostnader i dessa instanser.

CP har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Prejudikatfrågan

1. Målet rör frågan om ett bodelningsavtal ska jämkas eller förklaras ogiltigt enligt grunderna för vissa bestämmelser i avtalslagen. Prejudikatfrågan är huruvida bedömningen då ska göras med delvis andra utgångspunkter än när bestämmelserna tillämpas direkt på förmögenhetsrättsliga avtal.

Bakgrund

2. LP och CP har tidigare varit gifta. I augusti 2015 – under pågående mål om äktenskapsskillnad – undertecknade de ett bodelningsavtal.

3. Bodelningsavtalet är uppdelat i fyra punkter med olika rubriker. I punkt ”2. Bodelning” anges att parterna är överens om att boets tillgångar och skulder vid bodelningen ska fördelas enligt följande. CP ska få parternas gemensamma bostadsfastighet och överta de lån som belastar fastigheten, vilket medför att hennes nettolikvid blir 4 056 065 kr. LP ska varken få tillgångar eller ta över skulder, varför hans nettolikvid blir 0 kr. Därefter anges att enligt den beräkning som redovisats ska CP kompensera LP med en skifteslikvid om 2 028 032 kr. I avtalet följer sedan en punkt som i nu relevanta delar har följande lydelse.

3. Skifteslikvid och kompensation

CP och LP har, oavsett vad som ovan angivits, överenskommit att en skifteslikvid om totalt 880000 kronor ska erläggas av CP till LP.

4. Enligt punkt ”4. Underskrift” är parternas samtliga ekonomiska mellanhavanden från äktenskapet, utom eventuellt underhållsbidrag till barn, slutligt reglerade genom avtalet och makarna avstår från ytterligare anspråk med anledning av äktenskapsskillnaden.

5. Skifteslikviden om 880 000 kr betalades någon gång under hösten 2015.
6. LP yrkade vid tingsrätten i första hand att bodelningsavtalet skulle förklaras ogiltigt med stöd av grunderna för 31–33 §§ avtalslagen. I andra hand yrkade han att avtalet enligt grunderna för 36 § avtalslagen skulle jämkas så att sedvanlig hälftindelning av överskottet skulle ske och skifteslikviden bestämmas till 2 028 032 kr.
7. Tingsrätten jämkade bodelningsavtalet i enlighet med LPs andrahandsyrkande. Hovrätten har ändrat tingsrättens dom och ogillat käromålet.

Bodelning

8. När ett äktenskap upplöses ska, förutom i undantagsfall, makarnas egendom fördelas mellan dem genom bodelning. Äktenskapet är upplöst när det finns en dom på äktenskapsskillnad som har fått laga kraft. Om någon av makarna begär bodelning under pågående mål om äktenskapsskillnad ska bodelning dock förrättas genast. Bodelning förrättas av makarna tillsammans och över bodelningen ska det upprättas en handling som skrivs under av dem båda.
9. Förutom att makar har en allmän upplysningsplikt gällande familjens ekonomiska förhållanden har de även en speciell redovisnings- och upplysningsplikt i samband med bodelningen. Denna plikt medför att varje make är skyldig att dels redovisa sin egendom och sådan egendom som maken har haft hand om men som tillhör den andra maken, dels i övrigt lämna uppgifter som kan vara av betydelse. (Se 1 kap. 4 § och 9 kap. 3 § äktenskapsbalken.)
10. Bodelningsförfarandet syftar till att lösa fördelningen av makarnas giftorättsgods (jfr 10 kap. 1 § äktenskapsbalken). Vid bodelningen ska först makarnas andelar i boet beräknas. Huvudregeln är att det som återstår av

makarnas giftorättsgods efter skuldtäckning ska läggas samman och delas lika mellan makarna. (Se 11 kap. 1–3 §§.)

11. Lagreglerna om hur makarnas giftorättsgods ska fördelas vid bodelningen är dispositiva. Makarna har alltså avtalsfrihet och kan komma överens om en bodelning som avviker från äktenskapsbalkens bestämmelser om andelsberäkning (se bl.a. ”Det innehållslösa bodelningsavtalet” NJA 1994 s. 265).

Ogiltighet och jämkning enligt 31–33 och 36 §§ avtalslagen

12. I 3 kap. avtalslagen finns bestämmelser om ogiltighet och jämkning av avtal på förmögenhetsrättens område. Vissa av bestämmelserna bildar en yttre ram för parternas avtalsfrihet och inskränker denna, medan andra snarare syftar till att komma till rätta med situationer då ena partens partsvilja varit en annan än vad som har kommit till uttryck i avtalet.

13. Ogiltighet på grund av ocker regleras i 31 §. Enligt bestämmelsen är en rättshandling inte gällande mot den förfördelade om någon har utnyttjat hans eller hennes trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att ta eller betinga sig förmåner som står i uppenbart missförhållande till det vederlag som har betalats eller utfästs, eller för vilka något vederlag inte ska utgå.

14. I 32 § första stycket behandlas ogiltighet vid förklaringsmisstag. I bestämmelsen anges att den som har avgett en viljeförklaring, som till följd av ett misstag fått annat innehåll än avsett, inte är bunden av viljeförklaringens innehåll om motparten insåg eller bort inse misstaget. Av förarbetena framgår att det väsentliga med bestämmelsen egentligen är det som framgår motsatsvis; om motparten är i god tro blir den som har avgett den felaktiga viljeförklaringen normalt bunden av den (se NJA II 1915 s. 251).

15. Enligt 33 § får en rättshandling inte göras gällande om omständigheterna vid dess tillkomst var sådana att det skulle strida mot tro och heder att med vetskap om dem åberopa rättshandlingen, och motparten måste antas ha ägt sådan vetskap. Som exempel på situationer när bestämmelsen kan vara tillämplig anges i förarbetena att ena parten på grund av sjukdom, ålderdomssvaghet, berusning eller andra orsaker har varit ur stånd att klart bedöma handlingens innebörd och följder utan att han eller hon kan sägas ha varit från sina sinnens fulla bruk. Om motparten vid avtalets ingående har insett det tillstånd som avtalsparten befann sig i och ändå vill göra avtalet gällande kan detta i vissa fall sägas strida mot tro och heder. Andra exempel som anges är vissa situationer som ligger nära svek. (Se NJA II 1915 s. 262.)

16. I 36 § finns den s.k. generalklausulen. Enligt den får ett avtalsvillkor jämkas eller lämnas utan avseende om villkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt. Tillämpningen av generalklausulen ska grundas på en helhetsbedömning (se bl.a. ”Den övertagna överlåtelsebesiktningen” NJA 2017 s. 113 p. 30).

17. I de fall som träffas av 31 eller 33 § har båda parterna vid avtalets ingående i och för sig haft den gemensamma vilja som avtalet ger uttryck för. Den förfördelade partens vilja har emellertid påverkats av förhållanden som är sådana att avtalet inte bör bli bestående. Detta tar närmast sikte på hur avtalet har ingåtts. Vid förklaringsmisstag däremot är situationen den att den ena parten inte haft den vilja som avtalet förefaller ge uttryck för.

18. Generalklausulen kan komma till användning både när det har funnits brister i en parts vilja, och när viljan i och för sig förelegat men denna har påverkats på ett oacceptabelt sätt vid avtalets tillkomst. Generalklausulen kan också aktualiseras när avtalets innehåll är sådant att en missgynnad part inte bör vara bunden.

Ogiltighet och jämkning av bodelningsavtal

19. Enligt 12 kap. 3 § äktenskapsbalken får ett villkor i ett äktenskapsförord eller i ett föravtal till bodelning jämkas eller lämnas utan avseende vid bodelningen om villkoret är oskäligt med hänsyn till äktenskapsförordets eller föravtalets innehåll, omständigheterna vid dess tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt. Bestämmelsen är utformad med 36 § avtalslagen som förebild.

20. I äktenskapsbalken finns det däremot inte någon regel om ogiltighet eller jämkning av bodelningsavtal. Inte heller är avtalslagens bestämmelser om ogiltighet och jämkning direkt tillämpliga på sådana avtal. Frågan om det finns förutsättningar att ogiltigförklara respektive jämka ett bodelningsavtal kan i stället prövas enligt grunderna för bestämmelserna i avtalslagen (se prop. 1986/87:1 s. 78, jfr bl.a. ”Uppenbart obilligt föravtal?” NJA 1982 s. 230).

21. I den juridiska litteraturen har det diskuterats om avtalslagens bestämmelser vid en sådan prövning ska behandlas på samma sätt på familjerättsens område som beträffande förmögenhetsrättsliga avtal. Det har bl.a. anförts att den part som är förfördelad i ett familjerättsligt avtal bör ha lättare att få bifall till sin talan om ogiltighet, än parter till sådana avtal som avses i avtalslagen. Ett rättsfall som har åberopats till stöd för detta är ”Exmakens arbetsförmåga” NJA 1961 s. 124. (Jfr bl.a. Folke Schmidt och Åke Saldeen, Äktenskapsrätt, 5 uppl. 1980, s. 86 f. not 26 och Örjan Teleman, Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 6 uppl. 2016, s. 283 f.)

22. Rättsfallet ”Uppenbart obilligt föravtal?”, som rörde bl.a. en fråga om tillämpningen av grunderna för 36 § avtalslagen på ett familjerättsligt avtal, kan uppfattas i någon mån tala i en annan riktning. Högsta domstolens uttalanden gjordes dock inom ramen för ett resonemang rörande en jämförelse av en förutsättning i en bestämmelse i den dåvarande giftermålsbalken med en

något annorlunda formulering i 36 §. Rättsfallet medger inte några bestämda slutsatser om rättsläget i aktuellt avseende.

23. Det kan konstateras att förutsättningarna vid familjerättsliga avtal i vissa avseenden avviker från det som i regel gäller vid förmögenhetsrättsliga avtal. En viktig skillnad är att hänsynen till omsättningsintresset inte gör sig gällande på samma sätt som på förmögenhetsrättens område. Detta motiverar att partsviljan bakom ett avtal tydligare får komma i förgrunden i stället för vikten av att skydda en avtalsparts tillit. En annan skillnad är att makar har en mer långtgående upplysningsplikt om sina ekonomiska förhållanden än vad som normalt gäller mellan två parter till ett förmögenhetsrättsligt avtal. (Jfr Gunvor Wallin, Om avtal mellan makar – En undersökning rörande äktenskapsförord och bodelningsavtal, 1958, s. 119 ff., 133 och 147 f. samt Anders Agell och Margareta Brattström, Äktenskap Samboende Partnerskap, 6 uppl. 2018, s. 161.)

24. Det nära förhållandet mellan två makar kan vidare innebära att den ena maken har ett större inflytande över den andre än vad som brukar vara fallet mellan avtalsparter på förmögenhetsrättens område. Styrkeförhållandet mellan makarna kan bestå även under – och efter – en skilsmässa och kan medföra att ena maken har lättare att få igenom sin vilja i t.ex. ett bodelningsavtal. Vid en skilsmässa är dessutom ofta den ena eller båda makarna känslomässigt påverkade av situationen och kan av det skälet ha svårare att tillvarata sina ekonomiska intressen.

25. När grunderna för avtalslagens bestämmelser om ogiltighet och jämkning tillämpas på familjerättsliga avtal finns det anledning att ta hänsyn till de särdrag som utmärker olika slags avtal på detta område.

26. För bodelningsavtal gäller därtill att fördelningen mellan makarna i avtalet går att jämföra med den som gäller enligt lag. En fördelning som

avviker påtagligt från den som skulle ha skett enligt lag kan i och för sig bero på att något i parternas relation, t.ex. hänsynen till gemensamma barn, har gjort att båda efter moget övervägande har ansett att en sådan avvikelse är befogad. Om det emellertid samtidigt föreligger omständigheter kring avtalets ingående som visar att den ena makens vilja inte överensstämmer med vad som kommit till uttryck i avtalet, eller att denne ingick avtalet under inverkan av omständigheter som inger betänkligheter, kan det tala för en jämkning av avtalet eller för att det helt eller delvis ska lämnas utan avseende.

Bedömningen i detta fall

27. Det är ostridigt i målet att bodelningsavtalet ska förstås så att den skifteslikvid som CP skulle ge ut till LP var 880 000 kr. Att så är fallet är inte alldeles lätt att läsa ut av avtalet mot bakgrund av hur punkterna 2 och 3 i avtalet är utformade. Användningen i punkt 3 av orden ”oavsett vad som ovan angivits” och ”totalt” framför summan 880 000 kr gör det emellertid möjligt att förstå att avtalet har den angivna innebörden.

28. Avtalet innebär en kraftig skevdelning till LPs nackdel jämfört med den fördelning som skulle ha skett enligt lag. Det finns dock omständigheter som skulle kunna förklara ett avtal med sådant innehåll. Utredningen visar att makarna har haft inriktningen att barnen skulle få bo kvar i sitt uppväxthem och att de kommit fram till att CP var den som skulle bo kvar där med dem. Hennes ekonomi var begränsad. Särskilt mot denna bakgrund är inte den kraftiga avvikelsen från en fördelning enligt lag i sig tillräcklig för att avtalsvillkoret om skifteslikvid ska jämkas på grund av oskälighet. Frågan är i stället om omständigheterna kring avtalets ingående sammantaget med avtalets innehåll ger anledning till en jämkning.

29. Det finns tecken på att LP under de diskussioner som föregick utformningen av bodelningsavtalet kan ha haft föreställningen att CP vid ett senare tillfälle skulle betala ytterligare skifteslikvid utöver den som anges i

avtalet. Utredningen är emellertid inte sådan att det är klarlagt att han vid avtalets ingående hade en annan vilja än den som kan utläsas av avtalet eller att han då gav uttryck för något sådant. Att LP har dyslexi, vilket skulle kunna påverka hans möjligheter att tillgodogöra sig avtalsinnehållet, blir mot den bakgrunden av mindre betydelse.

30. När avtalet ingicks hade det gått omkring en månad sedan LP, om än kortvarigt, tvångsbehandlades på psykiatrisk avdelning efter ett självmordsförsök. Den händelsen inträffade en knapp vecka efter det att CP hade meddelat att hon ville skiljas. Även i övrigt har det framkommit att han blev väldigt uppriven av CPs besked om detta. Han tog ledigt från arbetet på obestämd tid och slutade medicinera mot depression. Efter att ha varit helnykter i flera år började han dricka alkohol i stora mängder.

31. På kvällen när avtalet upprättades var LP nyss hemkommen från en utlandsresa. Han har beskrivit att han vid denna tidpunkt var i mycket dåligt mentalt skick och detta stöds av vad hans bröder uppgett i vittnesförhör. En drivkraft för LP att snabbt slutföra bodelningen tycks ha varit en önskan att få loss pengar till en ny och längre utlandsresa.

32. LPs mentala tillstånd har varit fullt synligt för CP. Hon har känt till samtliga omständigheter kring hur han tog beskedet om skilsmässan, liksom den psykiatriska tvångsbehandlingen och alkoholmissbruket. Det är också hon som har formulerat innehållet i avtalet, även om det skedde med användning av en avtalsmall och i LPs närvaro. Det finns även vittnesuppgifter om att det i parternas inbördes relation var hon som var den stabila personen och att LP hyste stor tillit till henne, något som hon måste ha varit medveten om. Sammantaget måste CP ha insett att LP vid avtalets ingående var kraftigt ur balans och att det fanns en risk för att det var hans nedsatta tillstånd som gjorde det möjligt för henne att ingå ett avtal med honom som gav henne så påtagliga ekonomiska fördelar.

33. Vid en helhetsbedömning av samtliga omständigheter runt avtalets ingående sammantaget med den kraftiga skevdelningen mellan makarna måste avtalsvillkoret i punkt 3 anses oskäligt. Bodelningsavtalet bör därför jämkas enligt grunderna för 36 § avtalslagen. Jämkningsen bör ske på så sätt att den skifteslikvid som CP totalt ska betala till LP bestäms till 2 028 032 kr. Från beloppet har CP givetvis rätt att dra av det belopp om 880 000 kr som enligt punkt 3 i avtalet skulle betalas senast den 26 augusti 2015 och som hon redan har betalat.

Rättegångskostnader

34. Med hänsyn till utgången ska LP befrias från att betala CPs rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten. I stället ska CP förpliktas att ersätta LP för hans rättegångskostnader i såväl de instanserna som i Högsta domstolen. Begärda belopp är skäliga.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Anders Eka (skiljaktig), Dag Mattsson, Malin Bonthron (referent), Eric M. Runesson och Cecilia Renfors
Föredragande justitiesekreterare: Anna Eberstål

Datum
2020-05-20

Mål nr T 1413-19
Bilaga

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Anders Eka är skiljaktig och fastställer hovrättens domslut.

Jag ansluter mig till vad som anförs i domskälen under punkterna 1–26. När det gäller bedömningen i det nu aktuella fallet finner jag, på de skäl som hovrätten har anfört, att det saknas förutsättningar att jämka bodelningsavtalet. Det saknas också skäl att förklara avtalet ogiltigt. Käromålet ska därför ogillas.

Överröstad i denna del är jag ense med majoriteten när det gäller frågan om rättegångskostnader.

Dok.Id 183419

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	